

УДК 911.2:551.4 (091)

РОЛЬ І МІСЦЕ ПЕРСОНАЛІЙ У РОЗВИТКУ УКРАЇНСЬКОГО ЛАНДШАФТОЗНАВСТВА

Михелі С. В.

Проведений аналіз посилань на праці ландшафтознавчого спрямування українських авторів з метою виявлення ролі і місця окремих дослідників у розвитку українського ландшафтознавства. Виявлені вчені і наукові праці, що мають найбільші показники цитування, показана їх роль у формуванні структури і змісту сучасного українського ландшафтознавства.

Ключові слова: українське ландшафтознавство, цитат-аналіз, цитованість.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ. Наука є поєднанням колективної та індивідуальної творчості вчених. Проте у природженні нового знання першочергову роль грають прогресивні ідеї видатних особистостей. Визнаним показником авторитету вченого є посилання інших вчених на його праці, тобто показник його цитованості. Цитат-аналіз є поширеним явищем у багатьох науках, проте не для ландшафтознавства.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ. Відомий лише один приклад подібного дослідження, що було проведене В.С.Преображенським і В.З.Макаровим для аналізу розвитку ландшафтознавства в СРСР у далекому 1988 році [25]. В українському ландшафтознавстві подібних наукометричних досліджень не проводилось.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ. Метою дослідження є виявлення ролі і місця окремих дослідників у розвитку структури і змісту українського ландшафтознавства у післявоєнний період шляхом аналізу посилань на праці ландшафтознавчого спрямування. Об'єктом дослідження став масив вітчизняних та зарубіжних публікацій за період з 1952 по 2008 роки, що тематично відносяться до ландшафтознавства або містять посилання на ландшафтознавчі публікації. Обсяг проаналізованого масиву літературних джерел склав 2290 назв. За вимогами до вихідної інформації та об'єктивності висновків представницькими вважаються часовий період у 10-15 років і кількість публікацій у кілька сотень одиниць. Отже проаналізований нами джерельний масив є представницьким за обома вимогами. Предметом дослідження стали кількісні показники цитування окремих авторів і окремих праць, а також характер і зміст посилання за трьома ознаками: свідомства обізнаності або показника визнання; свідомство використання концептуальних положень і методики; свідомства використання фактичного матеріалу.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ. У таблиці 1 наведені прізвища 45 українських ландшафтознавців, що мають найбільші показники цитованості. У першій десятці знаходяться відомі українські ландшафтознавці, що є лідерами провідних українських ландшафтознавчих шкіл: П.Г.Шищенко і М.Д.Гродзинський (київська університетська школа), О.М.Маринич і В.М.Пашенко (київська академічна школа), К.І.Геренчук і Г.П.Міллер (львівська

університетська школа), Г.І.Швебс і О.Г.Топчієв (одеська університетська школа), Г.І.Денисик (Вінницька університетська школа), Л.І.Воропай (Чернівецька університетська школа). Одинадцяте місце у списку найбільш цитованих авторів українського ландшафтознавства займає В.О.Боков – лідер кримської університетської ландшафтознавчої школи, що є одною із семи провідних ландшафтознавчих шкіл України [16].

Таблиця 1.

Показник цитованості лідерів українського ландшафтознавства

№ п/п	Автор	Кількість посилань	Кількість праць
1	Шищенко П.Г.	357	68
2	Геренчук К.І.	325	74
3	Гродзинський М.Д.	283	40
4	Маринич О.М.	278	65
5	Пащенко В.М.	263	42
6	Міллер Г.П.	219	45
7	Швебс Г.І.	211	55
8	Денисик Г.І.	124	22
9	Топчієв О.Г.	102	16
10	Воропай Л.І.	94	25
11	Боков В.О.	84	20
12	Петлін В.М.	67	20
13	Ланько А.І.	65	23
14	Гриневецький В.Т.	62	29
15	Мельник А.В.	61	13
16	Малишева Л.Л.	60	16
17	Шевченко Л.М.	59	28
18	Давидчук В.С.	54	24
19	Гуцуляк В.М.	49	16
20	Тютюнник Ю.Г.	47	18
21	Койнов М.М.	45	16
22	Грипанков Г.Е.	45	18
23	Романчук С.П.	44	20
24	Кукурудза С.І.	41	15
25	Позаченюк К.А.	36	13
26	Дмитрук О.Ю.	33	13
27	Куниця М.М.	29	7
28	Цись П.М.	28	5
29	Віленкін В.Л.	26	13
30	Єна В.Г.	25	11
31	Коржик В.П.	23	9
32	Волошин І.М.	22	6
33	Федірко О.М.	22	8
34	Круглов І.С.	21	8
35	Підгородецький П.Д.	20	13
36	Трохимчук С.В.	19	3

РОЛЬ І МІСЦЕ ПЕРСОНАЛІЙ У РОЗВИТКУ УКРАЇНСЬКОГО ...

37	Дорфман Я.Р.	16	6
38	Міхелі С.В.	16	7
39	Рибін М.М.	14	7
40	Ковальов О.П.	14	10
41	Шгойко П.І.	12	2
42	Багорова Л.А.	11	6
43	Гавриленко О.П.	11	3
44	Дутчак М.В.	10	2
45	Сна А.В.	7	5

Найбільшу кількість посилань (357) має проф. Київського національного університету ім. Тараса Шевченка, президент Українського географічного товариства П.Г.Шищенко, один із засновників київської університетської ландшафтознавчої школи. Загальна кількість цитованих праць П.Г.Шищенка складає 68 і за цим показником він уступає лише проф. К.І.Геренчуку – одному із фундаторів світового та українського ландшафтознавства і засновнику чернівецької та львівської ландшафтознавчих шкіл (74). До переліку найбільш цитованих праць П.Г.Шищенка належать навчальний посібник «Фізична географія Української РСР», написаний у співавторстві з О.М.Мариничем, А.І.Ланько і М.І.Щербанем (1982), монографія «Ландшафти і фізико-географічне районування (із серії «Природа Української РСР)», написана у співавторстві з О.М.Мариничем і В.М.Пащенко (1985), навчальний посібник «Прикладна фізична географія» (1988), написаний одноосібно, монографія «Ландшафтно-екологічний аналіз у меліоративному проектуванні» (1993), написана одноосібно, монографія «Принципи і методи ландшафтного аналізу у регіональному проектуванні», написана у співавторстві з М.Д.Гродзинським (1999) та ін.

Друге місце за кількістю посилань займає проф. К.І.Геренчук (325), який завідував кафедрою фізичної географії Львівського університету з 1954 по 1974 рр., а потім до самої своєї смерті працював професором цієї ж кафедри. Загальна кількість цитованих праць К.І.Геренчука складає 74 і за цим показником він випереджає усіх. До переліку найбільш цитованих праць К.І.Геренчука належать монографія «Природно-географічний поділ Львівського та Подільського економічних районів» (1964), написана у співавторстві з М.М.Койновим М.М. і П.М. Цисем, навчальний посібник «Основні проблеми фізичної географії» (1969), написаний одноосібно, навчальний посібник «Польові географічні дослідження» (1975), написаний у співавторстві з Е.М.Раковською і О.Г.Топчієвим. Проф. К.І.Геренчук є автором і науковим редактором унікальної серії монографій з комплексним описом природи Українських Карпат і 8 адміністративних областей України (1968, 1972, 1973, 1975, 1976, 1979, 1980, 1981).

Третє місце серед найбільш цитованих авторів займає проф. М.Д.Гродзинський, випускник, а зараз завідувач кафедри фізичної географії та геоекології Київського національного університету ім. Тараса Шевченка (283 посилання) і за цим показником вже обійшов свого вчителя – проф. О.М.Маринича (264), засновника обох київських ландшафтознавчих шкіл – університетської та академічної. Загальна кількість цитованих праць М.Д.Гродзинського (40) уступає

загальній кількості цитованих праць авторів, що займають 4, 5, 6 і 7 місця у списку найбільш цитованих авторів. Проте у списку найбільш цитованих праць українських ландшафтознавців роботи М.Д.Гродзинського займають 1, 7 і 12 місця. До переліку найбільш цитованих праць М.Д.Гродзинського належать навчальний посібник «Основи ландшафтної екології» (1993), написаний одноосібно, монографія «Ландшафтно-екологічний аналіз у меліоративному природокористуванні» (1993), написана у співавторстві з П.Г.Шищенком і монографія «Стійкість геосистем до антропогенних навантажень» (1995), написана одноосібно. І кожна з названих праць, судячи з кількості посилань, стала подією у ландшафтознавстві.

Четверте місце займає проф. О.М.Маринич – радник директора Інституту географії НАН України і, як вже згадувалось, засновник обох київських ландшафтознавчих шкіл (278 посилань). Загальна кількість цитованих праць (до обрахунку приймалися лише праці ландшафтознавчого спрямування) складає 65. До переліку найпопулярніших ландшафтознавчих публікацій О.М.Маринича належать навчальний посібник «Фізична географія Української РСР», написаний у співавторстві з А.І.Ланько, М.І.Щербанем і П.Г.Шищенком (1982), і монографія «Ландшафти і фізико-географічне районування (із серії «Природа Української РСР»)», написана у співавторстві з В.М.Пашенком і П.Г.Шищенком (1985). Саме у цих виданнях О.М.Мариничем запропоноване теоретичне обґрунтування класифікації ландшафтів і фізико-географічного районування України, на яке спираються науковці при дослідженні ландшафтного поділу території України. Значний інтерес викликають статті О.М.Маринича, присвячені питанням ландшафтознавчих досліджень регіональних проблем природокористування в Україні

П'яте місце належить проф. В.М.Пашенку (263 посилання), випускнику Київського національного університету ім. Тараса Шевченка та учню О.М.Маринича. Загальна кількість цитованих праць (до обрахунку приймалися лише праці ландшафтознавчого спрямування) складає 42. До переліку найбільш цитованих праць В.М.Пашенка належать монографія «Ландшафти і фізико-географічне районування (із серії «Природа Української РСР»)», написана у співавторстві з О.М.Мариничем і П.Г.Шищенком (1985), монографії «Теоретичні проблеми ландшафтознавства» (1993) і «Методологія постнекласичного ландшафтознавства» (1999), написані одноосібно. Значну зацікавленість у фахівців викликають і статті В.М.Пашенка, як, наприклад, стаття «Дослідження ландшафтного різноманіття як інваріантності та варіантності ландшафтів» (2000), що трапляється рідше, ніж зацікавленість до монографічних узагальнень або навчальних видань.

Найбільший потенціал цитованості серед представників першої десятки мають професори М.Д.Гродзинський і Г.І.Денисик. У М.Д.Гродзинського вийшла друком монографія «Пізнання ландшафту: місце і простір» [3], яка може стати не менш вагомим об'єктом притягання для всіх, хто цікавиться проблемами сучасного ландшафтознавства, ніж його навчальний посібник «Основи ландшафтної екології». Г.І.Денисик започаткував разом із своїми учнями і однодумцями нову

серію монографічних видань під загальною назвою «Антропогенні ландшафти Поділля», яка принесе йому та його школі нові численні посилання [9-11]. Із тих, хто увійшов до другої десятки найбільш цитованих авторів, значний потенціал цитованості мають В.М.Петлін і В.М.Гуцуляк. Професор В.М.Петлін опублікував за 2005-2008 роки 5 одноосібних монографій [19-23], що є абсолютним рекордом в історії розвитку українського ландшафтознавства, і є одним із авторів підручника з ландшафтознавства [14]. Професор В.М.Гуцуляк опублікував навчальні посібники «Ландшафтна екологія: геохімічний аспект» [4] і «Ландшафтознавство» [5], а також монографію «Ландшафти міста Чернівці» [6].

Підрахунок сумарної кількості посилань усіх представників провідних ландшафтознавчих шкіл України і сумарної кількості самих представників, та їх співвідношення, показав, що першість школі забезпечують як окремі яскраві лідери, так і їх кількість (табл. 2).

Таблиця 2.

Порівняльна таблиця сумарної кількості посилань і представників ландшафтознавчих шкіл України

№ п/п	Ландшафтознавчі школи	Сумарна кількість посилань на школу (Σa)	Сумарна кількість представників школи ($\Sigma б$)	Коефіцієнт ефективності посилань ($k = \Sigma a / \Sigma б$)
1	львівська	882	12	74
2	київська університетська	853	7	122
3	київська академічна	716	5	143
4	одеська	313	2	156
5	чернівецька	242	8	30
6	кримська	228	7	33
7	вінницька	124	1	124

За кількістю посилань на першому місці знаходиться львівська ландшафтознавча школа (882 посилання), на другому – київська університетська (853 посилання), на третьому – київська академічна (716 посилань). При цьому найбільший коефіцієнт ефективності посилань на школу, який розраховується як співвідношення сумарної кількості посилань і представників шкіл, мають одеська університетська школа ($k = 156$), де весь масив посилань сформований зусиллями двох вчених – Г.І.Швебса і О.Г.Топчієва, київська академічна школа ($k = 143$), вінницька університетська школа ($k = 124$) і київська університетська школа ($k = 122$). Передостанні і останні місця за сумарною кількістю посилань і коефіцієнтом їх ефективності займають чернівецька і кримська ландшафтознавчі школи, які мають значний людський потенціал – по 8 і 7 представників відповідно. Причиною мабуть є деяка самоізоляція регіональних наукових шкіл, на яку звертали увагу В.С.Преображенський і В.З.Макаров при аналізі розвитку ландшафтознавчих шкіл в СРСР [25].

У таблиці 3 наведені 26 праць українських ландшафтознавців, які мають найвищі показники кількості посилань. Беззаперечним лідером у цьому списку є

праця М.Д.Гродзинського «Основи ландшафтної екології» (103 посилання). На другому місці знаходиться робота П.Г.Шищенка «Прикладна фізична географія» (77 посилань). Третє місце займає робота Г.П.Міллера «Ландшафтні дослідження гірських і передгірських територій» (65 посилань), четверте – В.М.Пашенка «Теоретичні проблеми ландшафтознавства» (64 посилання). П'яте-шосте місця із незначним відривом (61 посилання) займають роботи Г.І.Денисика «Антропогенні ландшафти Правобережної України» і О.М.Маринича із співавторами «Ландшафти і фізико-географічне районування (із серії «Природа Української РСР»)). У першій десятці знаходиться ще по одній роботі М.Д.Гродзинського, П.Г.Шищенка і В.М.Пашенка.

Таблиця 3.

Показник цитованості праць українських ландшафтознавців

№ п/п	Автори	Наукова або навчальна праця	Кількість посилань
1	Гродзинський М.Д.	Основи ландшафтної екології. – Київ: Либідь, 1993.	103
2	Шищенко П.Г.	Прикладная физическая география. – К.: Вища школа, 1988.	77
3	Миллер Г.П.	Ландшафтные исследования горных и предгорных территорий. – Львов: Вища школа, 1974.	65
4	Пашенко В.М.	Теоретические проблемы ландшафтоведения. – К.: Наук. думка, 1993.	64
5	Денисик Г.І.	Антропогенні ландшафти Правобережної України. – Вінниця: Арбат, 1998.	61
6	Маринич О.М., Пашенко В.М., Шищенко П.Г.	Ландшафты и физико-географическое районирование (из серии «Природа Украинской ССР»). – К.: Наук. думка, 1985.	61
7	Гродзинський М.Д.	Стійкість геосистем до антропогенних навантажень. – К.: Лікей, 1995.	48
8	Шищенко П.Г.	Принципы и методы ландшафтного анализа в региональном проектировании. – К.: Фитосоцицентр, 1999.	40
9	Геренчук К.І., Раковська Е.М., Топчів О.Г.	Польові географічні дослідження. – К.: Вища школа, 1975.	39
10	Пашенко В.М.	Методологія постнекласичного ландшафтознавства. – К.: 1999.	35
11	Геренчук К.І.	Основні проблеми фізичної географії. – К.: Вища школа, 1969.	28
12	Гродзинський М.Д., Шищенко П.Г.	Ландшафтно-екологічний аналіз в мелиоративном природопользованні. – К.: Либідь, 1993.	28
13	Маринич О.М., Ланько А.І., Щербань М.І., Шищенко П.Г.	Фізична географія Української РСР. – К.: Вища школа, 1982.	27
14	Швебе Г.І.	Концепция природно-хозяйственных территориальных систем и вопросы рационального природопользования // География и природные	27

РОЛЬ І МІСЦЕ ПЕРСОНАЛІЙ У РОЗВИТКУ УКРАЇНСЬКОГО ...

		ресурси. – 1987. – № 4. – С. 30-38.	
15	Боков В.О.	Пространственно-временная организация геосистем. – Симферополь: Изд-во Симферополь. ун-та, 1983.	22
16	Денисик Г.І.	Денисик Г.І. Лісополе України. – Вінниця: Тезис, 2001.	21
17	Геренчук К.І., Койнов М.М., Цись П.М.	Природно-географічний поділ Львівського та Подільського економічних районів. – Львів: Вид-во Львів. ун-ту, 1964.	20
18	Позаченюк К.А.	Введение в геоэкологическую экспертизу: Междисциплинарный подход, функциональные типы, объектные ориентации: Монография. – Симферополь: Таврия, 1999.	19
19	Топчиев О.Г.	Геоэкология: географические основы природопользования. – Одесса: Астропринт, 1996.	19
20	Воропай Л.І., Куница М.Н.	Селитебные геосистемы физико-географических районов Подолии. – Черновцы: Изд-во Черновиц. ун-та, 1982.	18
21	Пашенко В.М.	Дослідження ландшафтного різноманіття як інваріантності та варіантності ландшафтів // Укр. геогр. журн. – 2000. – № 2. – С. 3-8.	18
22	Воропай Л.І.	Роль антропогенного фактора в розвитку географической оболочки. – Черновцы: Изд-во Черновиц. ун-та, 1975.	17
24	Мельник А.В. Міллер Г.П.	Ландшафтный мониторинг. – К., 1993.	16
25	Мельник А.В.	Українські Карпати: еколого-ландшафтознавче дослідження. – Львів, 1999.	16
26	Петлін В.М.	Закономірності організації ландшафтних фацій. – Одеса: Маяк, 1998.	16

Лідуюче положення названих робіт пояснюється тим, що всі вони є своєрідними віхами у розвитку українського ландшафтознавства. Найдавніша – «Ландшафтні дослідження гірських і передгірських територій», вийшла друком у 1974 р. і явилась методичним порадником дослідження гірських і передгірських територій не тільки для українських, але і для дагестанських (З.В.Атаєв) та грузинських (Н.Л.Беручашвілі) ландшафтознавців [13]. Проте абсолютна більшість посилань свідчить про використання теоретико-методичного апарата книги для дослідження ландшафтів рівнинних територій. Інтерес до роботи не слабне, а в останні роки спостерігається навіть збільшення зацікавленості. Особливо показовими є звернення до праці Г.П.Міллера численних дисертантів (21 посилання), які черпають ідеї для власних досліджень.

Другою за часом виходу є робота П.Г.Шищенка «Прикладна фізична географія» [26]. У ній вперше була представлена цілісна концепція ландшафтознавчого аналізу та оцінки можливостей господарського використання природних умов і ресурсів території. Широке застосування у численних дисертаційних дослідженнях (30 посилань) знайшли висвітлені у навчальному

посібнику прості та ефективні методики ландшафтознавчого обґрунтування схем і проектів природокористування: районного планування (Потапенко, 1996), містобудування (Круглов, 1992; Дмитрук, 1993; Кернична, 2002), меліоративного проектування (Пилипенко, 1993), проектування організації природних парків (Романів, 2007). Значну зацікавленість фахівців викликали глави з описом методики розрахунку ступеня антропогенної перетвореності ландшафтів різного функціонального призначення (Міхелі, 1987; Булава, 1989; Дутчак, 1994; Сорокіна, 1997; Денисик, 1999; Койнова, 1999; Личак, 2002; Мисковець, 2003) та оцінки стійкості ландшафтів до антропогенних навантажень (Юценко, 1999), теорії і методики ландшафтознавчого моніторингу у регіональному проектуванні (Мельник, 1991; Волошин, 1996). Концептуальні підходи до оцінки результатів взаємодії суспільства і природи, розроблені П.Г.Шищенком, знайшли відображення у підручниках із загального ландшафтознавства (Міллер, Петлін, Мельник, 2002; Міхелі, 2002; Гуцуляк, 2005), ландшафтної екології (Гродзинський, 1993; Гуцуляк, 2002) і навіть загальних географічних закономірностей Землі (Половина, Затула, 2002). В.М.Петлін [21], узагальнюючи концептуальну структуру сучасного ландшафтознавства, 14 разів посилається на роботу «Прикладна фізична географія»: при визначенні змісту понять «предмет ландшафтознавства» (с. 6), «ландшафтний аналіз» (с. 31, 44), «структурно-функціональний аналіз» (с. 59); характеристики принципів морфологічної будови і класифікації ландшафтних систем (с. 125, 127); характеристики законів структурної організації ландшафтних систем (с. 141).

Наступними одночасно, у 1993 р., вийшли роботи «Основи ландшафтної екології» М.Д.Гродзинського [1] і «Теоретичні проблеми ландшафтознавства» В.М.Пашенко [18]. Перша має найвищий рейтинг посилань (103 посилання) і явилась логічною відповіддю на головні вимоги часу до ландшафтознавчих досліджень, а саме створення теоретико-методичних засад ландшафтознавчого аналізу екологічних проблем. Концептуальне підґрунтя такого аналізу було закладене П.Г.Шищенком у роботі «Прикладна фізична географія», що має підтвердження у посиланнях на цю роботу самого автора «Основа ландшафтної екології», і ряду інших дослідників (Гуцуляк, 1994; Барановська, 1997; Кіпчак, 2001). М.Д.Гродзинський розвинув ідеї П.Г.Шищенка та інших дослідників в Україні і за рубежом та синтезував концепції загального ландшафтознавства і загальної екології у нову для української географії науку – ландшафтну екологію. Публікація її теоретико-методологічних і методичних засад у вигляді навчального посібника сприяла швидкому ознайомленню з ними широкого загалу читачів і скоротила шлях її вкорінення у сучасну географічну науку. Незвичайний інтерес до книги пояснюється широким спектром питань сучасної ландшафтознавчої науки, що розглядаються у ній і мають значення для дослідників різного спрямування і спеціалізації. Узагальнюючий погляд М.Д.Гродзинського на типологічне різноманіття ландшафтних територіальних структур дозволив урізноманітнити підходи до вибору територіальних одиниць оцінки природних умов і ресурсів і послужив поштовхом для відродження або розвитку відповідних напрямків загальнонаукових і прикладних ландшафтознавчих досліджень. Прикладом

відродження інтересу до досліджень басейнових ландшафтних комплексів, започаткованих Я.Демеком (1974), Л.М.Коритним (1974), К.М.Дьяконовим (1975) і О.Ю.Ретеюмом (1975), є дослідження Г.Панахид (2002), І.Я.Мисковець (2003), О.А.Сидорової (2003), В.М.Самойленка і К.О.Верес (2007), у яких вони посилаються на книгу М.Д.Гродзинського як джерело теоретичних і методичних запозичень. Прикладом розвитку нового напрямку ландшафтознавчих досліджень є використання концепції множинності ландшафтних територіальних структур (генетико-морфологічна, позиційно-динамічна, парагенетична, басейнова, біоцентрично-сітьова), що була запропонована наприкінці 1980-х і початку 1990-х років, для розробки теоретичних засад концепції ландшафтного різноманіття, яка виникла на початку 2000-х років разом із концепцією біорізноманіття і швидко знайшла застосування для розбудови екологічної мережі на континентальному і регіональному рівнях. Численними свідченнями цього є посилання на «Основи ландшафтно-екології» А.О.Домаранського (2003, 2004, 2005, 2006), А.О.Корнуса (2004), Н.П.Корогоди і В.М.Самойленка (2005, 2006) та ін. Зрозуміло, що і всі дослідження еколого-ландшафтознавчого спрямування у тій, чи іншій мірі спирались на понятійний апарат, наведений в «Основах ландшафтно-екології». Свідомством цього є посилання І.М.Волошина (1996), О.В.Барановської (1997), В.Л.Казакова (1997, 1999, 2000), І.С.Круглова (1997, 2000), А.В.Мельника (1999, 2000, 2004), К.А.Позаченюк (1999), Є.А.Іванова (2001), Ф.Я.Кіпгач (2001), В.М.Гуцуляка (2002), В.М.Самойленка (2003), І.В.Завальнюк (2004), В.Г.Потапенка (2004, 2005), Л.П.Царика (2006) та ін.

Значний інтерес у фахівців викликала і монографія «Теоретичні проблеми ландшафтознавства» В.М.Пашенка. Книжка згадується у більшості наукових або навчальних узагальнень ландшафтознавчого спрямування, що вийшли друком після її появи. А.В.Мельник посилається на В.М.Пашенка як одного із розробників теорії ландшафтно-екологічних досліджень [12, с. 9]. Г.І.Денисик згадує В.М.Пашенка як одного з авторів критичного аналізу існуючих класифікацій антропогенних ландшафтів [8, с. 114]. М.Д.Гродзинський докладно аналізує погляди В.М.Пашенка на перелік та ієрархію загальних властивостей ландшафту як матеріального тіла, на співвідношення інваріантності (незмінності) та варіантності (мінливості) ландшафтів [3, сс. 57, 65] тощо. В.М.Петлін називає прізвище В.М.Пашенка серед нечисленного ряду авторів теоретичного ландшафтознавства (Арманд, Нееф, Преображенський, Александрова), в якому він є єдиним українським представником [21, с. 10]. І саме співвідношення понять «інваріант» та «інваріантність» в інтерпретації В.М.Пашенка аналізує у своїй останній книжці В.М.Петлін [23, с. 83]. С.А.Мороз, В.І.Онопрієнко та С.Ю.Бортник у навчальному посібнику «Методологія географічної науки» теоретичні узагальнення В.М.Пашенка не аналізують, але подають його працю у списку рекомендованої літератури до розділу «Предмет і об'єкт географії» [17, с. 254], що свідчить про вагу, яку вони надають книжці. До праці «Теоретичні проблеми ландшафтознавства» як джерела синтезованих знань про атрибути ландшафтознавства звертаються у своїх докторських дисертаціях Г.І.Денисик (1999), А.В.Мельник (2000), Н.П.Герасименко (2004). Загальна кількість

дисертаційних посилань на книжку становить 17.

Монографія Г.І.Денисика «Антропогенні ландшафти Правобережної України», що вийшла друком у 1998 р., займає п'яте-шосте місце у списку публікацій-лідерів українського ландшафтознавства разом із монографією «Ландшафти и фізико-географічне районування (із серії «Природа Української РСР»)), що написана О.М.Мариничем, В.М.Пашенком і П.Г.Шищенком. Якщо прийняти до уваги, що книжка Г.І.Денисика молодша на 24 роки за книжку Г.П.Міллера і на 5 років за книжку В.М.Пашенка є всі підстави вважати її місце тимчасовим. Причина великої популярності праці Г.І.Денисика полягає у тому, що у ній доступною мовою дана відповідь на питання, яке хвилює кожного дослідника сучасного стану природного середовища: що відбувається із природними ландшафтними комплексами внаслідок господарської діяльності людини. У праці викладені теоретико-методологічні засади концепції антропогенних змін природних ландшафтних комплексів, наведені конкретні приклади таких змін в Україні і методика їх досліджень. Фактично, це методичні рекомендації із вивчення антропогенних ландшафтних комплексів, які роблять доступнішим дуже складний процес дослідження результатів взаємодії суспільства і природи. На книжку Г.І.Денисика посилаються всі вчені, які досліджують антропогенну динаміку та еволюцію ландшафтних комплексів. В.М.Воловик (2000), Ю.В.Яцентюк (2000, 2004), О.Ю.Дмитрук (2004, 2005), О.А.Бабчинська (2005, 2007), В.М.Гуцуляк (2006) скористались досвідом Г.І.Денисика для дослідження урбанізованих, міських і приміських ландшафтних комплексів, В.Л.Казаков (2000), О.О.Кернична (2002) і Л.М.Шевченко (2004) –гірничопромислових та індустріально-урбанізованих ландшафтних комплексів, Я.П.Скрипник (2000, 2002) – агроландшафтних комплексів, Г.С.Хаєцький (2000, 2005, 2006) – аквальних антропогенних ландшафтних комплексів, О.Антонюк (2005, 2007) –белігеративних ландшафтних комплексів, С.В.Дутчак (2004) і М.В.Питуляк і М.Р.Питуляк (2006) – рекреаційних ландшафтних комплексів і т. д. І.В.Завальнюк (2004) використала підходи Г.І.Денисика до оцінки наслідків антропогенного впливу на ландшафтні комплекси при розробці концептуальних засад і методики екологічного аудиту території, В.М.Самойленко і Н.П.Корогода (2005, 2006) – при розробці методики геоінформаційного математично-картографічного моделювання регіональної екомережі.

Монографія «Ландшафти и фізико-географічне районування (із серії «Природа Української РСР»))» (автори О.М.Маринич, В.М.Пашенко, П.Г.Шищенко) вийшла друком у 1985 році. Це був перший і поки єдиний, докладний і повний опис ландшафтних комплексів України, тому книжка майже відразу отримала значну популярність серед фахівців. Перші посилання на книжку зробили пошукувачі вчених ступенів (М.М.Лебединський, 1987; Ю.Г.Тютюнник, 1987; В.М.Бевз, 1988; О.Л.Лясота, 1988; Л.М.Булава, 1989). Проте читачів цікавили не тільки регіональні характеристики ландшафтів України, але і концептуальні положення класифікації ландшафтів і фізико-географічного районування на ландшафтній основі. Прикладом цього є дисертації В.М.Бевза (1988) і Г.І.Марцинкевич (1992), об'єктом дослідження яких була територія не України, а Росії та Білорусі. Всього ж з 1987 по

2006 роки на книжку послалися 12 пошукувачів кандидатського ступеню і 6 пошукувачів докторського ступеню. На концептуальні засади класифікації ландшафтів України спирались Фам Хоанг Хай при фізико-географічному районуванні території В'єтнаму (1999), В.М.Самойленко – при ландшафтно-гідрологічному районуванні України (2000), А.І.Кривульченко – при обґрунтуванні систематики ландшафтних комплексів Причорноморського сухого степу (2005), Л.І.Воропай і М.М.Куниця – при класифікації ландшафтів Чернівецької області (2005). Частина авторів посилань використали у власних дослідженнях характеристики ландшафтних комплексів окремих регіонів України: О.Л.Лясота – для оцінки можливостей рекреаційного використання ландшафтів Хмельницької області (1988); О.В.Барановська – для ландшафтно-екологічного аналізу території Чернігівської області (1997); А.В.Мельник – для оцінки екологічного стану ландшафтних комплексів Українських Карпат (1999). Концептуальні засади типологічної і регіональної класифікації ландшафтів України, розроблені і представлені у цій книжці О.М.Мариничем, увійшли до всіх українських підручників з ландшафтознавства [5; 14; 15].

Кілька слів про роботи, що не увійшли до першої десятки найбільш цитованих праць, але мають важливе значення для розбудови загальнонаукового і прикладного ландшафтознавства. Чотирнадцяте місце займає робота Г.І.Швебса «Концепція природно-господарських територіальних систем и питання раціонального природокористування» (1987). Це єдина стаття у списку. Всі інші праці мають статус навчального посібника або наукової монографії. Велика популярність маленької праці (8 сторінок) полягає у новому погляді автора на проблему дослідження природних територіальних систем, що відчули змін внаслідок господарської діяльності людини. П'ятнадцяте місце займає робота В.О.Бокова «Просторово-часова організація геосистем» (1983). На неї посилаються такі авторитетні ландшафтознавці як Г.Є.Гришанков (1999), М.Д.Гродзинський (1993, 1994, 2005), А.В.Мельник (1999), В.М.Пашенко (1993), В.М.Петлін (2005, 2006), К.А.Позаченюк (1999, 2005). Робота входить до складу небагатьох праць українських ландшафтознавців (12 із 395), що були проаналізовані В.С.Преображенським і В.З.Макаровим в їх наукометричному дослідженні розвитку ландшафтознавства у СРСР [25]. Вісімнадцяте місце займає монографія К.А.Позаченюк «Вступ до геоecологічної експертизи» [24]. Кількість посилань на роботу порівняно невелика (19). Проте В.М.Петлін у роботі «Концепції сучасного ландшафтознавства» [21] посилається на працю К.А.Позаченюк 25 разів практично у кожному із 15 розділів; більше, ніж на будь-кого іншого із згаданих ним 348 українських та іноземних авторів. Слід чекати, що робота буде затребувана й іншими ландшафтознавцями, що ведуть дослідження загальнонаукового і прикладного спрямування.

ВИСНОВКИ. Отже, наукометричний аналіз значного масиву літературних джерел ландшафтознавчого спрямування показав, що найбільш цитованими авторами є лідери провідних ландшафтознавчих шкіл України: П.Г.Шищенко, К.І.Геренчук, М.Д.Гродзинський, О.М.Маринич, В.М.Пашенко, Г.П.Міллер, Г.І.Швебс, Г.І.Денисик, О.Г.Топчієв, Л.І.Воропай, В.О.Боков. Кожний з них має

публікації, які користуються значною популярністю у широкого кола фахівців і визначають напрями досліджень як ландшафтознавчих шкіл, які вони презентують, так і інших ландшафтознавчих осередків України. Найбільший потенціал цитованості мають М.Д.Гродзинський, Г.І.Денисик, В.М.Петлін і В.М.Гуцуляк. Найбільш цитованою працею ландшафтознавчого спрямування є навчальний посібник М.Д.Гродзинського «Основи ландшафтної екології». За нею із значним відривком йдуть навчальний посібник П.Г.Шищенко «Прикладна фізична географія» і наукові монографії Г.П.Міллера «Ландшафтні дослідження гірських і передгірських територій», В.М.Пашенка «Теоретичні проблеми ландшафтознавства», Г.І.Денисика «Антропогенні ландшафти Правобережної України» і О.М.Маринича із співавторами «Ландшафти и фізико-географічне районування (із серії «Природа Української РСР»)). У найближчому майбутньому найбільш цитованими працями можуть стати монографія М.Д.Гродзинського «Пізнання ландшафту: місце і простір», кілька монографій Г.І.Денисика і В.М.Петліна, підручники і монографія В.М.Гуцуляка. Подальші дослідження посилять дозволять виявити особливості впливу окремих ландшафтознавчих шкіл та їх лідерів на розвиток українського ландшафтознавства, прослідкувати залежності між кількістю і часом появи окремих посилянь та розвитком галузевої структури українського ландшафтознавства, спрогнозувати можливості розвитку існуючих і появи нових напрямів досліджень.

Список літератури

1. Гродзинський М.Д. Основи ландшафтної екології. – Київ: Либідь, 1993. – 224 с.
2. Гродзинський М.Д. Стійкість геосистем до антропогенних навантажень. – К.: Лікей, 1995. – 233 с.
3. Гродзинський М.Д. Пізнання ландшафту: місце і простір: Монографія. У 2-х т. – К.: Видавничо-поліграфічний центр “Київський університет”, 2005. – Том I. – С. 431.
4. Гуцуляк В.М. Ландшафтна екологія: Геохімічний аспект: Навч. посібник. – Чернівці: Рута, 2002. – 272 с.
5. Гуцуляк В.М. Ландшафтознавство: теорія і практика: Навч. посібник. – Чернівці: Рута, 2005. – 124 с.
6. Гуцуляк В.М., Дутчак М.В., Киналь О.В. та ін. Ландшафти міста Чернівці: Монографія / За ред. В.М.Гуцуляка. – Чернівці: Рута, 2006. – 168 с.
7. Денисик Г.І. Антропогенні ландшафти Правобережної України. – Вінниця: Арбат, 1998. – 289 с.
8. Денисик Г.І. Лісополе України. – Вінниця: ПП “Видавництво “Гезис”, 2001. – 284 с.
9. Денисик Г.І., Вальчук О.М. Дорожні ландшафти Поділля (із серії «Антропогенні ландшафти Поділля»). – Вінниця: ПП «Видавництво «Теза», 2005. – 178 с.
10. Денисик Г.І., Бабчинська О.І. Селитебні ландшафти Поділля (із серії «Антропогенні ландшафти Поділля»). – Вінниця: ПП «Видавництво «Теза», 2006. – 256 с.
11. Денисик Г.І., Хаєцький Г.С., Стефанков Л.І. Водні антропогенні ландшафти Поділля (із серії «Антропогенні ландшафти Поділля»). – Вінниця: ПП «Видавництво «Теза», 2007. – 216 с.
12. Мельник А. Українські Карпати: еколого-ландшафтознавче дослідження. – Львів: Вид-во Львів. ун-ту, 1999. – 286 с.
13. Міллер Г.П. Ландшафтныя исследования горных и предгорных территорий. – Львов: Вища школа, 1974. – 202 с.
14. Міллер Г.П., Петлін В.М., Мельник А.В. Ландшафтознавство: теорія і практика: Навч. посібник. – Львів: Видавничий центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2002. – 172 с.
15. Міхелі С.В. Основи ландшафтознавства: Курс лекцій. – Київ-Кам’янець-Подільський: Абетка-НОВА, 2002. – 184 с.

16. Міхелі С.В. Наукові школи в українському ландшафтознавстві: спроба класифікації // Географія в інформаційному суспільстві: Зб. наук праць X з'їзду Українського географічного товариства. У 4-х томах. – К.: ВГЛ, «Обрії», 2008. – Т. IV. – С. 19-21.
17. Мороз С.А., Онопрієнко В.І., Бортник С.Ю. Методологія географічної науки: Навч. посібник. – К.: Заповіт, 1997. – 333 с.
18. Пашенко В.М. Теоретические проблемы ландшафтоведения. – К.: Наук. думка, 1993. – 280 с.
19. Петлін В.М. Синергетика ландшафту. – Львів: Видавничий центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2005. – 205 с.
20. Петлін В.М. Конструктивне ландшафтознавство. – Львів: Видавничий центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2006. – 357 с.
21. Петлін В.М. Концепції сучасного ландшафтознавства. – Львів: Львів: Видавничий центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2006. – 351 с.
22. Петлін В.М. Стратегія ландшафту. – Львів: Видавничий центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2007. – 288 с.
23. Петлін В.М. Екологічні механізми організації природних територіальних систем. – Львів: Видавничий центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2008. – 304 с.
24. Позаченюк Е.А. Введение в геоэкологическую экспертизу: междисциплинарный подход, функциональные типы, объектные ориентации: Монография. – Симферополь: Таврия, 1999. – 413 с.
25. Преображенский В.С., Макаров В.З. Развитие ландшафтоведения в СССР // Итоги науки и техники ВИНТИ АН СССР. Т. 6 Теоретические и общие вопросы географии. – М., 1988. – С. 1-200.
26. Шищенко П.Г. Прикладная физическая география. – К.: Вища школа, 1988. – 192 с.

Михелі С.В. Роль и место персоналий в развитии украинского ландшафтоведения.

Проведен аналіз ссылок на работы ландшафтоведческого направления украинских авторов с целью определения роли и места отдельных исследователей в развитии украинского ландшафтоведения. Определены ученые и научные работы, которые имеют самые большие показатели цитирования, показана их роль у формировании структуры и содержания современного украинского ландшафтоведения.

Ключевые слова: украинское ландшафтоведение, цитат-анализ, цитированность.

Sergiy Micheli. The role and place of personalities in the development of the Ukrainian landscape.

The analysis of references to work landscape direction of Ukrainian authors to determine the role and place of individual researchers in the development of the Ukrainian landscape. Determined scientists and scientific works that have the greatest figures citation has been viewed their role at shaping the structure and content of modern Ukrainian landscape.

Key words: Ukrainian landscape, citation analysis, citation.

Статья поступила в редакцию 25.07.2008 г